

cikkében kifejti, mind a magyar irodalmárok, mind a művészek nagyrészt félreértették az olasz futurizmust, legfeljebb egyes vonásait vették át, az egész radikalizmusa nélkül.

A modern és a kortárs művészetrel foglalkozó magyar művészettörténeti irodalom két, többé-kevésbé elkülöníthető műfajra oszlik: a minél pontosabb leírásra és tényközlésre szorító, szakmailag csak ellenőrizhető, tárgyyszerű adatokkal operáló, esztétikai elemzésekben is egzakt-ságra törekvő megközelítésre, és az empatikus, a műveket érzelmileg is intenzíven átélő, s ezt az átélést szubjektív módon leíró interpretációkra. Szabó Júlia többnyire az elsőt művelte, de olykor kirándult a másodikba, és ilyenkor megosztja olvasójával személyes sejtéseit és a művekkel kapcsolatos, az adatolható ismereteken túlmenő érzéseit, gondolatait, de ezek sosem kerülnek túlsúlyba: a jelen kötet lapjairól Szabó Júlia következetesen korrekta és egyúttal érzékeny tudósként lép elénk.

FORGÁCS ÉVA

Gilles Deleuze: Francis Bacon – Az érzet logikája

Ford. Seregi Tamás. *Atlantisz, Bp.*, 2014. 178 old., 3995 Ft

Deleuze könyve Francis Bacon festményeiről szól. Közben az észlelésről, az érzetről beszél. A testről. Az emberi testről. De valójában egyetlen tárgya van: az *allotropia* (53. old.). Bacon az allotrópia festője. Ahogyan Deleuze számára maga az észlelés, az érzet is „allotropikus”. Az emberi test is egy allotrópia. *Mais qu'est-ce que l'allotropie?* Az allotrópia az a kémiai jelenség, hogy bizonyos elemeknek a külső körülmények (például nyomás vagy hőmérséklet-változás) hatására eltérő molekula- vagy kristályszerkezetű módosulatai keletkeznek. Ilyen allotróp módosulata a grafit és a gyémánt, az oxigén és az ózon stb. A legfontosabb ipari alkalmazása a kohászatban az acél előállítására, a vas edzése során előálló változás.

A görög *allosz* (más, több) és *troposz* (mód, jelleg, fordulat) szavak összetételéből előálló szakkifejezés.

Ha megnézzük Bacon festményeit, többnyire emberi testeket látunk rajtuk. Eltorzult testeket. A lehető legképtelenebb pozíciókban kifacsarodott, szétkenődő, elfolyó testeket. Felbomló, szétrobbanó testeket. Testfoszlányokat. Az át-alakulás, a mássá válás szenvedését és kínját. Amikor már: „Nincs száj. Nincs nyelv. Nincsenek fogak. Nincs gége. Nincs nyelőcső. Nincs gyomor. Nincs has. Nincs végbél” – idézi Deleuze Artaud-t (53. old.). Az allotrópia pillanata ez. Az átmenet. Amikor már nincs vas, de még nincs acél, amikor már nincs grafit, de még nincs gyémánt. A már nem ember. Még nem hús. A láthatatlan, sehol-sincs pillanat. A vas és az acél közötti, a grafit és a gyémánt közötti állapot. Amikor megváltozik az anyagszerkezet. Amikor az élő élettelené lesz. A humanitás biológikuma a szervesen kémia halott anyagiságává válik. Dezorganizálódik.

A Bacon-festményeken feltűnő emberi „Alak” nem jelenít meg, nem reprezentál semmit. Sem nem „figuratív”, sem nem „illusztratív”, sem nem „narratív” reprezentáció. Nem leképezés. Magán a festményen, a festményben történik valami. A kép egy „esemény” előállása (23. old.). Olyan „újfajta viszonyok” állnak elő a képen, amelyek – hangsúlyozza Deleuze – már nem „értelemmel felfogható viszonyok” (13. old.): aszignifikatív, „jelentés nélküli” (*asignifiant*) viszonyok (14. old.). Ez az újfajta viszony az illokalizáció, avagy „delokalizáció” (34. old.). Az allotrópia. A kép maga a delokalizáció eseménye. Az allotrópia megtörténe. A „deformáció” (29. old.). Az emberi alak de-formációja, de-humanizációja. Elállatiasodása. A test de-lokalizációja, felbomlása, szétfolyása, szétesése a mozgásban. Dezorganizációja. Életlen hússá, anyaggá válása. A hús leválása a csonttól. Ugyanakkor a baconi Alak különös – ironikus – módon sportot űz mindebből: „egyedülálló atletizmusról tesz tanúbizonyságot” – írja Deleuze (22. old.). Nem pusztán felcsavarodik, kifacsarodik, de mindezt önmaga körül, a saját körvonalainak tornaszerré teszi: „a hely, a

körvonal válik tornaszerré az Alaknak a síkon végzett gimnasztikai gyakorlata számára.” (23. old.) Az alak mintegy edzi magát. Mazochista élvezettel saját magát hajtogatja, nyomja, préseli. Acélosítja. Szó szerint át-alakítja. Vagyis Deleuze értelmezésében a festmény tere az illokalitás, az allotrópia tere, a kohó belseje. A Szahara minden formát elmosó szele, a tenger minden sziklát erodáló hullámmása (35., 38–39. old.), ahol a szubjektum „homokká”, „porrá” vagy épp „vízcseppé” lesz.

Meggyőződésem, hogy teljesen félreértjük a Deleuze által mondottakat, ha pusztán a dekonstrukciót vagy a dezorganizációt olvassuk ki belőle. Deleuze nem véletlenül beszél allotrópiáról. Az jóval több, mint egy hasonlat. Amikor az erózió hatására a szikla belezuhan az óceánba, nem csupán megsemmisül, de kisebb darabokban tovább is él. Sőt egyáltalán nem semmisül meg. Mindössze átstrukturálódik. Olyan kisebb kövekké, kavicsokká változik át, amelyek már sokkal jobban ellenállnak a tenger hullámainak. Megedződve újjászületik. Mint a számtalanszor újraolvasott, felmelegített-lehűtött, hajlított, kovácsolt, hengerelt vas, az acél. Az allotropikus átalakulás nem csupán valaminek a dekonstrukciója (a szikláé, a vasé), de egy másik, új struktúra, rend rekonstrukciója is (a kavicsé, az acélé). Metamorfózis. Túl-élés. Relokalizáció. Repetíció. Persze sohasem lesz újra szikla a kavicsokból, ahogyan már ember sem többé a baconi Alakból, de az mégsem tűnik el nyomtalanul. Nem válik semmissé. Vagyis a festmény tere, az illokalitás, az allotrópia tere egyben a metamorfózis, az újjászületés, a túlélés, a relokalizáció tere is. Nem a lét tiszta negációja, sokkal inkább egy máslet „affirmációja”. A kavics és az acél igenlése. A kavicsként újjászülető szikla, az acélként újjászülető vas létmódja. Dionüszoszi lét. (Ehhez l. még: Gilles Deleuze: *Nietzsche és a filozófia*. Gond-Holnap, Debrecen-Bp., 1999.; uő: *Différence et répétition*. PUF, Paris, 1968.)

Ugyanakkor Deleuze olvasatában az allotrópia nem csupán a festményt jellemzi. Egyáltalán nem tiszta esztétikai vagy festészetelméleti probléma, hanem magának az észlelésnek a leírá-

sa. Az „érzet” maga is allotropikus. Az érzékelés, az érzet nem re-rezentáció, nem a külső (objektum) újramegjelenítése a belső (a szubjektum) számára. Deleuze a fenomenológiát követve ragaszkodik ahhoz, hogy a percepció nem csupán leképezés, hanem – ugyanúgy, mint a művészet – valaminek a megtörténe-se. Valami olyannak az előállása, ami korábban, máshol, ugyanígy sohasem létezett. Az érzet „esemény” (43. old.). Ahol bekövetkezik a delokalizáció. S nem pusztán a külső delokalizációja belsőként, sokkal inkább magának az érzetnek a bomlása, bomlottsága. „Baconizálódása”. Csakhogy ha pusztán destruktívként, dezorganizációként értjük a baconi eseményt, sohasem lehetne érzet. Nem adná meg az érzet, az érzékelés, az észlelés „fenomenológiai egységét” (5., 50. old.). Vagyis Deleuze számára a percepció nem csupán bomlás, de át- és újrastrukturálódás is. Az észlelés, az érzet allotropikus. A festmény tere az észlelés tere. Ami a festményben festményként megjelenik, az érzet. A kohó belseje, ahol létrejön az acél. Ahol a sziklából kavicsok lesznek. Persze Deleuze nem azt állítja, hogy festékből és vászonból van a szemünk, de azt igenis nagyon határozottan gondolja, hogy mindkét közeg – mind a festmény, mind az érzékszerv – ugyanúgy, allotropikusan közvetít. Egyik sem ugyanazt adja vissza, mind a kettő *mássa* teszi azt, amit megjelenít. Úgy ismét, hogy közben *differál*. A máslet affirmációja ez.

Ha valamit teljesen kizár, ellehetetlenít az allotrópia, az nem a struktúra, az egység vagy a rend, hanem az azonosság. „[A]z azonos / ugyanaz [...] nem tér vissza” – hangsúlyozza Deleuze (*Nietzsche és a filozófia*, 80. old. – a fordítást módosítottam). Az acél nem vas, a kavics nem szikla. Ugyanígy a festmény tere és az észlelés tere sem azonos. Mindössze egymás allotropikus variációi. Csakhogy az azonos, az ugyanaz felfüggesztése az időbeli állandóságot is felfüggeszti. A stabilitást. Az allotrópia nem pusztán térbeli szerkezet. Legalább ennyire időbeli szerkezet is. Olyan tér-idő, ahol nem pusztán *egy* delokalizáció, *egy* metamorfózis játszódik le, mert újra és újra megismétlődik. Van struk-

túra, egység, rend, de ideiglenes. Ideiglenes, mert sohasem rendelkezik az azonosság időtlenségével. A kavicscsa erodálódó szikla változása nem áll meg, tovább porlik, ahogyan az acél is korrodálódik. A kohó mélye, az érzet olvasztótégléje nem csupán mássa tesz, az egyik szilárd struktúrárt egy másik szilárd struktúrára cserélve fel, hanem örökre elégeti magát a szilárdságot is. Az azonos nem-időbeliségét. Deleuze két dologhoz ragaszkodik erősen: egyrészt az érzet nem csupán allotropikus, de egyben „hisztérius” is, ahogyan, másrészt, az észlelés sem csupán testszerű, de egyben *egy „szervek nélküli test”* is.

Mind a hisztéria, mind a szervek nélküli test az allotrópia temporalizációja. Nem egyszer fut le az allotropikus metallurgiai folyamat a testben észlelésként, hanem újra és újra megismétlődik. Ezek a de- és relokalizációk egy időbeli „ritmust” rajzolnak ki (51. old.). Van, amikor kisimulnak, lecsendesednek, s van, amikor viharoként tombolnak. Az, hogy az allotrópia felfüggeszti az azonost és ezáltal az időbeli állandóságot, nem azt jelenti, hogy minden és azonnal megváltozik. (A minden és az azonnal is épp az azonost feltételezi.) Sokkal inkább azt, hogy ezek a változások véletlenszerűen egyszer elhúzódnak, máskor összesűrűsödnek. Ritmikusan kitérnek és összeszűkül az idejük. Az allotrópia időbelisége nem homogén idő, mert maga az idő is allotropikusan át- és újrastrukturálódik. Minden allotropikus változatnak más és más a temporalitása is. A tartama, a sűrűsége. Ahogyan más a térszerkezete is. Az érzet olvadéka időről időre felrobban, megolvastja a kohó falát, felszámolja a szervek – ideiglenes – egységét. Bekövetkezik a hisztéria. Előáll a szervek nélküli test. A vihar magát a tengert is átformálja, nemcsak a sziklát. A festmény tere, az észlelés tere a vihart is feltételezi. A vihar nyomait is magán hordja. Mint temporalitást. Időbeliséget és ideiglenességet.

De megint csak félreértjük Deleuze-t, ha a hisztériából vagy az artaud-i szervek nélküli testből pusztán a dekonstrukciót vagy a dezorganizációt olvassuk ki. A hisztéria nem jelent állandó örjöngést, aho-

gyan a szervek nélküli test sem teljes szervetlenséget. (Ha így lenne, megint az azonosnál, az azonos atemporalitásánál lennénk.) A külső és a belső találkozásakor, egymásnak feszülésekor előálló „érzet” – írja Deleuze – „kijelöl egy szervet, ám ez egy átmeneti szerv, amely csak addig áll fenn, ameddig a hullám és az erőhatás maga, azután áthelyeződik” (55. old.). Azaz a hisztéria az a temporális hullámmás, amely hol felerősödve, hol lecsillapodva, felgyorsulva vagy lelassulva átjárja a testet, amely a hullámmás ritmusa mentén allotropikusan át- és újrastrukturálja magát. Szervezi és – közben szükségszerűen – át is szervezi. Szét is bontja, hogy újra felépíthesse. Re- és dezorganizálja magát. Temporalizálja. Mind az acél olvasztása, mind a vihar nagyon erősen kitett az időnek. Nem tart örökké, időbeli tartama és ritmusa van. Fázisai.

Azaz Bacon nem pusztán az allotrópia, de egy temporalizált allotrópia, a szervek nélküli test és a hisztéria festője is. Sőt a képein maga a *temporalitás*, „az idő van megfestve” (56. old.). A festmény tere, az észlelés tere nem pusztán a delokalizáció és a relokalizáció kohója, de a temporalitás kemencéje is. Összeolvast és szétolvast. Egyszerre hozza össze és választja szét az idő szerveit, a jelent, a múltat és a jövőt. De- és relokalizál. Egységeket, tartamokat, szerveket hoz létre, de „időbeli és átmeneti szerveket” (56–57. old.). Magát a temporalitást mint szervek nélküli testet. Olyan organizált töredékeket, amelyekből örökre hiányzik az organizmus nagy egésze. A nagy egész atemporalitása. Helyette a hullámmás de- és reorganizációját, a hisztéria ritmusát, a megnyugvás csendjét és az összeomlás viharát adja. Az allotrópia temporalitását. Az allotrópiát mint temporalitást. Ahol az idő maga is már egy de- és reorganizált, szervek nélküli test. A hisztéria hullámmása. A nyugodt tenger mint a vihar előszele. A vihar, amely minden bizonnal egyszer majd lecsillapodik. Közben maga a temporalitás is de- és retemporalizálódik. Allotropikusan. Hisztériusan.

Ezt a temporalitást Deleuze számára a jelen helyett a „jelenlét” jellem-

zi. A jelenlétet pedig immáron nem a jelen, nem a pillanat tünékenysége határozza meg. Nem az egymásutániság irreverzibilis múlása. A jelenlét „végeérhetetlen” – írja Deleuze. Egyfajta „Aion” (90. old.), avagy „már-eleve-ott-lévő” és „még-mindig-ott-nem-lévő” (59–60. old.). Az átmeneti, mediális terület – kohó, hullám –, amely nem bírja az itt és most azonosságát. Az allotrópia olvadéka. A már és még nem azonos. Amelynek nincs eredeti és végállapota sem. Újra és újra de- és relokalizálódik. De- és reorganizálódik. Ritmikusan. Deleuze többször, több helyütt is hangsúlyozza, hogy a jelen tiszta azonosságából nem vezet út a temporalitás mint változás, alakulás, mint nem-azonosság megértéséhez (l. pl. *Nietzsche és a filozófia*, 82. old.). Csak egy eleve temporalizált – azaz sohasem teljesen azonos – alapegysége lehet az időnek. A jelenlét ez az eleve temporalizált, örökre múlttal és jövővel szennyezett, sohasem tiszta jelen. Ahol az idő logikáját nem a tiszta jelen, a puszta azonosság és ennek szukcesszív negációja adja, hanem az allotrópia affirmatív jelenléte. Az olvadás. A hullámozás. Az hisztéria ex-stasisa. A „jelen nélküli jelenlét” (Blanchot).

Nemcsak azért érdemes elolvasni Deleuze Bacon-könyvét, mert kiválóan jellemzi Bacont, nemcsak azért, mert magát a festészetet mutatja be egészen szokatlan módon, új funkciókkal ruházva fel (az észlelés pandanjaként), de az időt és a testet is radikálisan átértelmezi. Sőt mind ezen keresztül bevezetést kaphatunk a kései Deleuze, a Guattarival közösen írt nagy művek (l. pl. a *Milles plateaux*. Minuit, Paris, 1980.) fogalmiságába és problematikájába. A kései művek közül sajnos, néhány kivételtől eltekintve (l. pl. Rizóma. *Ex Symposion*, 1996. 15–16. szám, 1–17. old.), szinte semmi sem olvasható magyarul. De azért is megéri elolvasni Deleuze Bacon-könyvét, mert az Atlantisz Kiadó által megjelentetett kötet művészeti albumokat megszügyenítő színes mellékletekkel is szolgál, amelyek nagyban hozzájárulnak a Deleuze által mondottak megértéséhez és elképzeléséhez. És nem utolsósorban azért is, mert Seregi Tamás kitűnő fordítása igen pontos és még-

is nagyon jól követhető, mind a szakmai olvasóközönség, mind a laikus érdeklődők számára. Deleuze könyve mind a filozófia, mind a festészet és a művészetek kedvelői számára „kötelező olvasmány”. Bárkinek, aki a posztbiológus emberről szeretne olvasni. A létezés bio-kémiájáról.

POPOVICS ZOLTÁN

Boros Gábor: A szeretet/szerelem filozófiája

SZISZTEMATIKUS-TÖRTÉNETI TANULMÁNYOK

ELTE Eötvös, Bp., 2014. 300 old., á. n.

Boros Gábor kalandos könyvet állított össze a filozófiatörténet és a filozófia határán. Állítása az, hogy az emberi együttélésnek – más, konkurens elméletekkel, például az értelmes önzéssel, a kényszerrel, az igazságossággal, a felelősséggel ellentétben – erotikus alapjai vannak, azaz a szeretet/szerelem érzelmi diszpozíciója nem vonható ki a koegzisztencia különböző formáiból: fajfenntartás, család, csoportképzés, nagyobb intézményi egységek (például hazaszeretet), eszmék (például szabadságszeretet), metafizika (istenszerelem). S hogy ez – mint magyarázat – mindig is jelen volt a filozófiában, amióta Platón a *Szümposzionban* a nem testben való nemzés gondolatát megpendítette, s ezzel létrehozta azt a lehetőséget, hogy az érosznak szexualitáson inneni és túli értelmet tulajdonítsunk. Whitehead sokat idézett mondása, hogy ugyanis az egész nyugati filozófia lábjegyzet Platónhoz, itt konkrét formát ölt.

A könyv filozófiatörténeti tétje ezért az, hogy vajon Boros végig tudja-e vezetni a *Szümposzion* tradícióját a filozófia egész történetén, bizonyítva ezzel, hogy a világnézetek és világmagyarázatok föld alatti és felszínre törő rengései közepette – és persze mindig történelmi újraértelmezések kontextusában – ez a hagyomány aktuális maradt.

Amit nyitott, polifonikus olvasatnak nevez, hozzásegíti ahhoz, hogy Szókratész hangja ne nyomja el a másokét, elsősorban az orvos és természetkutató Erüximakhosztól vagy Arisztophanésztől, hogy ezáltal megsokszorozódjanak azok a szálak, amelyekhez kapcsolódni lehet. A szép Lucretius-elemzésben így lesz az elképzelhető legszélesebb értelemben vett pánerotikus mítosz, amelyben minden létező a szeretet kváziszubjektuma, és a létezők minden kapcsolódása, kombinálódása, érintkezése szerelmi aktus, az Erüximakhos-„vonal” folytatása, azzal a különbséggel, hogy amott még az előre jól elrendezett kozmoszba való beilleszkedés a feladatunk, emitt pedig fölsejlik a mozgások véletlenébe kódolt, nyitott sors. S persze máris jól sejthető, hogy miért lesz olyan fontos a XVII. századi filozófia tudós kutatójának ez a vonal is, ha egyszer Descartes – mint a könyvben többször is olvashatjuk – mechanikai paradigmájának megfelelően akként határozta meg a szeretetet, hogy az „a léleknek a szellemek azon mozgása által előidézett megmozdulása, amely a lelket akaratlagos kapcsolódásra ösztönzi azokhoz a tárgyakhoz, melyek megfelelőnek tűnnek a számára”.

Előbb azonban következik még a keresztény *Szümposzion* nagy átrendeződése, amelyet Boros a szabad akarattal mint a bűn forrásával hoz összefüggésbe, mintegy kiterjesztve ezzel Kierkegaard gondolatát, aki a testiség, az érzéki-erotikus elkülönülését a kereszténység újításának nevezte.

A könyv filozófiatörténeti súlypontja a szerző speciális területére esik: Descartes-ra, Spinozára, Leibnizre, Malebranche-ra. Újdonság az a nyomaték, amellyel ellentétes beidegződéseinkkel és műveltségelményeinkkel szemben már a ciklus címében hirdeti, hogy a modern filozófia első nagy százada nemcsak az észfilozófiák, hanem „a szerelemfilozófiák százada” is volt, s a kettő gyakran kombinálódott. Újdonság továbbá, még hozzá alighanem a könyv legjelentősebb teljesítménye, hogy Boros jól ismert, rendkívül alapos, megfontolt és finom elemzéseibe teljes sikerrel von be egy szerzőt, akit nem szoktunk filozófusnak tekinteni: